

Розділ 2

КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

УДК: 792:008:316.77-047.37(477.87)

Кобеляцька Ю.В.

студентка 2 курсу СМ 2/2,

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

Комунальний заклад вищої освіти «Академія культури і мистецтв»

Закарпатської обласної ради, Ужгород

e-mail: yuliakob2002@gmail.com

ТЕАТР ЯК ОСОБЛИВИЙ ТИП КОМУНІКАЦІЇ

Дане дослідження розкриває тему театру як особливого соціального інструменту комунікації. З самого свого зародження в часи античності, театр був важливим комунікативним інструментом, через який підіймалися важливі суспільні питання, за допомогою чого відбувалась комунікація між різними верствами суспільства. У XIX столітті набув найбільш наближеної до сучасності форми, з'явилися чіткі вимоги до акторів, які мали мати навички вербальної та невербальної комунікації з глядачем через свою роль. Наразі, театр — це унікальний комунікативний інструмент та вид мистецтва, який поєднує в собі багато інструментів комунікації, не тільки між актором та глядачем, а й між режисером постановником та сучасним суспільством, якому він кидає виклик своїми постановками. Театр — важлива частина культури та мистецтва, що грає важливу роль в сучасному суспільному житті людини.

Ключові слова: культура, театр, театральна культура, комунікація, мистецтво, історія театру.

Постановка проблеми. Протягом усього життя людину супроводжують не лише життєво необхідні, матеріальні речі, але й мистецтво та культура. Мистецтво є однією з форм пізнання життя, тому є невід'ємною його частиною. Разом з цим одним з важливих аспектів людського життя є комунікація. Ці два аспекти нерозривно пов'язані між собою. У процесі комунікації людини з іншими людьми та світом мистецтво відіграє важливу роль, зокрема, сучасне театральне мистецтво вийшло за межі розважально-естетичного сприйняття й перейшло до комунікативних проявів культури.

Театр як важливу комунікаційну систему почали розглядати ще у XX столітті під впливом семіотичного підходу. Оскільки специфіка театральної комунікації полягає у передачі комунікативного повідомлення за допомогою театрального мовлення від джерела до глядача, то можна говорити про поєднання у цьому процесі усіх трьох типів комунікації: усної, письмової та візуальної.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Яскраво виражали дослідження як: Веселовська Г., Дуан П., Курбас Л., Лабінський М, Москаленко М. та ін.

Формулювання цілей статті. Головною метою — розглянути театр як особливий тип комунікації в сучасному суспільстві у процесі його історичного розвитку, виявити та охарактеризувати основні ознаки театру як засобу комунікації.

Опис основного матеріалу дослідження. Театральне уявлення — це завжди видовище, яке викликає активний інтерес, а також зосередження уваги людей, які споглядають те, що відбувається. Глядач ніколи повністю не розчиняється у виставі, залишаючись самим собою, але має можливість переживати побачене та судити про нього, спираючись на власну життєву позицію. Глядач зазвичай асоціює себе з будь-яким героєм театральної історії. Окрім цього, він проходить разом з ним у процесі уявлення різні випробування та страждання, відчуває катарсис, очищення, а також зміни, які відбуваються у його свідомості.

Ідея про світ як театр активно використовується в езотеричних та філософських навчаннях. У східній філософії ця ідея розкривається через уявлення про деякий Абсолют, що ставить виставу світової історії. Андреева І.М. зазначила: «Він складає драму, ставить її і пізнає, таким чином опиняючись у різних іпостасях автора, режисера, актора та глядача одночасно. Ця модель

«східного театру світу» послідовно перекладається мовою західної раціональності, породжуючи численні варіації езотеричних та філософських навчань. Людина в рамках цих навчань виконує якусь роль-місію у світі-театрі і основне питання полягає у виявленні ступеня його свободи, можливості імпровізації як невід'ємної складової акторської гри» [1].

Театр як громадський інститут спрямований на виховання, розвиток, соціалізацію, рух до нового рівня сприйняття та свідомості всіх тих, хто з ним комунікує. Театр як соціокультурний інститут характеризується цілеспрямованою діяльністю та наявністю особливих функцій, що забезпечують досягнення мети даної діяльності. Окрім цього, він характеризується наявністю певних соціокультурних позицій і ролей, типових для даного соціокультурного інституту, а також має певну матеріальну та фінансову базу. Також варто згадати і особливу роль театру у формуванні суспільної культури, адже він виступає у якості одного з найбільш важливих напрямків мистецтва, який дає можливість глядачам доторкнутись до реального життя, перетвореного особливими художніми засобами.

Перетворення культових процесів на масові видовища і драматичні уявлення осмислюються як природний і закономірний процес, властивий початковим етапам культури. Фольклорне коріння європейського театру, становлення стійких типів спілкування, діалогу, публічності показують процес зародження форм народної драматичної творчості. У процесі розвитку театру співвідношення художнього та соціального видозмінюється, модернізується, внаслідок чого глядач стає так само мірою продуктом еволюції театру, як і театр — результатом еволюції публічної культури.

Дмитрієвський В.М. зазначив: «Театр початку ХХ століття набув статусу художнього та суспільного форуму — тут особисті колізії височіли до екзистенційних проблем сенсу життя, приватні взаємини набували значущості відносин із владою, з суспільством, зі світом, із Всесвітом. Театр готовий відповідати на запити публіки, на її бажання сприйняти нові ідеї. Емоційні, моральні, соціальні імпульси суспільства, матеріалізувалися театром у сценічних образах, які, своєю чергою, повертали духовну енергетику в зал, заряджали нею сучасників, перетворюючи їх на носіїв актуальних суспільних смислів».

Глядач приходить у театр, завантажений своїми проблемами, тому завдання акторської трупи в тому, щоб він забув на якийсь час цей світ та занурився у світ театральний. Для цього треба сколихнути в ньому емоції, максимально їх розвиваючи та підтримуючи.

Вистава та актор подають глядачу особливі питання, поступово на них відповідаючи. У кожній відповіді міститься нове питання. Так, контролюючи інформацію, актори можуть підтримувати увагу глядачів. Питання – відповідь. Аудиторії глядачів подобається зі шматочків інформації складати цілісну картину.

Ролі, що розігруються на сцені людського життя, спираються на різноманітну театральність людської поведінки і світосприйняття, а театральні жанри можуть виступати у якості характеристик людського буття, рис людської історії та особистої біографії.

Більш глибокий рівень емоційного залучення глядача у гру актора – співпереживання. Воно виростає з цікавості, і виникає у глядача, коли персонажі близькі та зрозумілі, коли вони мають спільні моральні цінності із героями на сцені. Співпереживання породжує ідентифікацію, коли глядач живе і діє разом із героями, бажає їм перемоги, переживає разом із ними, їхні проблеми стають близькими і зрозумілими. Ідентифікація відбувається значною мірою на підсвідомому рівні. Колективне несвідоме людського «я» спонукає глядацьку аудиторію відчувати співчуття та турботу про героїв, які мають спільні з нею моральні цінності.

Глядач – творець, без якого театральне мистецтво залишиться мертвим. Але будь-яке мистецтво потребує певної підготовки, кола знань, душевного настрою. Глядач має бути «талановитим», чуйним до суспільної атмосфери театального спектаклю, здатним вгадати та налаштуватися на «кут зору» автора та акторів спектаклю, зрозуміти, про що саме йде мова.

Лише в театрі людина має можливість висловити свою підтримку тому, що вона бачить і схвалює. Оцінюючи життя як філософську категорію буття у всіх її проявах і в усьому її різноманітті, кожна окремо взята особистість потребує можливості висловити своє індивідуальне ставлення до того, що відбувається у цьому світі.

Головною якістю, яка перетворює звичайних людей у глядачів, є унікальна можливість, яку надавав суспільству театр протягом усієї своєї історії. Це можливість співпереживати тому, що відбувається на сцені. Співпереживати —це значить відчувати такі ж емоції та почуття, які відчують актори від імені своїх сценічних героїв, граючи ту чи іншу п'єсу.

Мистецтво актора, яке відрізняється від усіх інших видів мистецтва, полягає в тому, що воно, на відміну від музики та літератури, будується не тільки у часі, але й у просторі, так само, як і скульптура, не допускаючи при цьому жодного матеріально-об'єктивного закріплення, яке було б здатне пережити надпроцес художньої творчості. Тієї ж секунди, як у душі актора переривається творчий процес, і зникає із зовнішнього світу його матеріально-об'єктивне закріплення, актором створюється сценічний образ. Творіння всіх видів мистецтва так чи інакше завжди переживають своїх творців, і тільки актор завжди переживає свої твори.

Щоб представити на сцені завершений образ, актору необхідно, по-перше, створити його у своїй душі (викликати в собі бачення), чому сприяє творча фантазія актора-художника, а по-друге, виліпити його з матеріалу своєї психофізичної істоти (сценічно реалізувати своє бачення), чому сприяє специфічне обдарування актора-майстра. «Дар творчої фантазії - завжди дар душі артистичної; специфічно ж акторське обдарування може бути долею і будь-якої іншої душі. Це означає, що обов'язкова для кожного справжнього великого актора зустріч дару бачення з даром втілення може бути трактована, як неминучість, але має бути зрозуміла, як щаслива випадковість» [2].

Соціальне та духовне життя суспільства пронизане театральністю як побудовою за театральними моделями, активною присутністю у повсякденності ігрового та артистичного початку, видовищності, проникненню у повсякденність специфічної театральної термінології. Це уявлення про світ як театр постійно відтворюється у філософських, культурологічних та езотеричних концепціях. Окрім цього, театральність має тенденцію до розширення свого поля діяльності та проникнення у всі сфери людського життя.

Театр виступає однією з форм культурної ідентифікації суспільства, дзеркалом, у якому суспільство пізнає себе. Взаємозв'язок суспільства та театру є двобічним. З одного боку, кожен історичний тип суспільства породжує особливий театр, притаманний та адекватний для його світосприйняття. Але з іншого боку, театр у максимально концентрованому вигляді, відбиваючи провідні ідеї та уявлення у суспільстві породжує відповідні типи театральної поведінки, які йдуть з театральних підмостків у життя, а також вкорінюються у формах спілкування і самопрезентації індивідів.

«Людина – не одномірною істотою, не машиною з плоті та крові, її «Я» має глибину, вона двоїться, світиться зсередини таємничим світлом, яке можна назвати духовним чи божественним. За тілесною зовнішністю ховається символ, за смертною істотою – «вічний свідок». Виконуючи ритуали, слідуючи соціальним ролям, застосовуючи театральні образи і будуючи поведінку за моделями театру, людина постійно розіграє «життєвий спектакль», який повертає її до своєї двоїстості, загадки і глибинної природи своєї натури. Театральність у культурі наче безліч дзеркал відбиває цей ігровий спосіб нашого буття. «Граючи в театр», театралізуючи наше життя, ми краще розуміємо себе, набуваємо катарсис, гармонізуємо свій душевний стан та стосунки з іншими людьми» [1].

Театр включає великий елемент умовності, що виступає своєрідною театальною мовою, вираженою знаками та символами різного рівня в аудіовізуальній формі. Як вид синтетичного мистецтва театр звернений до людини як цілісності, включає в свій арсенал візуальний ряд, музику, слово, що звучить, що створює інтегративний образ, цілісне полотно, що в сукупності несе естетичне переживання. «Найбільш повно визначає специфіку театру як особливого роду видовища та синтетичного мистецтва термін «театральна гра» – тип естетичної комунікації, де всі зусилля дійових осіб спрямовані на залучення інших до ігрового переживання. Вона має бути демонстративна, виразна і будуватися не за чіткими причинно-наслідковими зв'язками повсякденного життя, а за законами уяви» [1].

Театральна гра набуває форми за умови її організації, впорядкування в театральний спектакль — особливу розповідь, в якій беруть участь усі візуальні та звукові засоби, що представляють нам зв'язану послідовність значущих фактів. Каркас театрального спектаклю складає сюжет як розгорнутий виклад із таким художнім показом подій, які побудовані за фантазією автора. Незважаючи на велику різноманітність сюжетів, в їх основі лежать лише два принципово різні види конфліктів: архетипові та субстанційні, що відрізняються принциповою можливістю їх вирішення. Якщо перші пов'язані з персональною долею головних героїв твору і можуть бути дозволені їх особистим героїчним зусиллям, розумом чи хитрістю, то другі - вічні, передзадані, що є екзистенційними дихотоміями.

Сучасне суспільство багате на коливання дисонансів різного роду, що є характерною рисою епохи трансформації постмодерну. Дисгармонія суспільства обумовлює пошуки нових засобів вираження, які були б адекватні сучасному світовідчуттю, що відображає його раціональність та ірраціональність, злам та пошук фундаментальних основ, соціальні норми та патології. А прискорення темпів у суспільному розвитку зумовлює розробку відповідних динамічних театральних форм, мозаїчних, розірваних, кліпових, якими є хепеніги, перфоманси та ін.

Сучасний театр презентує нові форми свідомості та поведінки, чим формує нові типи людських відносин, у яких починають відігравати помітну роль такі відносини, що баланують на межі норми та патології (субкультура, садомазохізм тощо).

Головним інструментом театального мистецтва залишається актор, його дії, голос, уміння донести суть того, що відбувається на сцені до глядача, але актором не завжди є людина.

Особливу роль у сучасному театрі відіграє актор. Саме від нього залежить те, наскільки вдало буде передано задумку автора вистави. Актор виступає проміжною ланкою між режисером та глядачами: за допомогою нього режисер керує свідомістю глядачів, може направляти їхню увагу у потрібне русло, спонукати їх до роздумів тощо. Актор – це те, без чого сучасний театр уявити неможливо, і при цьому важливим він був у всі часи розвитку театального мистецтва: від античності до сьогодення. Навіть не дивлячись на бурхливий розвиток сучасних технологій та появу штучного інтелекту, дуже важко уявити сучасний театр без актору. Тож від його особистості залежить не лише сама постановка, але й в цілому розвиток театальної галузі.

Чутливість сучасного театального мистецтва щодо моделювання актуальних форм комунікації в суспільстві формує ознаки набуття ним репрезентативного статусу: театр — відображає життя за допомогою особливо талановитих, здібних акторів та поєднання багатьох інших важливих елементів, як візуальних, так і аудіальних.

Театр виступає важливим елементом суспільної культури, дозволяє поєднати теперішнє з минулим та майбутнім, дозволяє звернутись до різних сторінок історії та водночас створити уявний фантастичний світ, у який поринають глядачі. Театр впливає на формування суспільної культури, і даний вплив можна було спостерігати від самого початку створення театру як виду мистецтва та суспільної дії. Сучасні театральні постановки можуть набувати абсолютно нових рис, однак вони і досі залишаються надзвичайно важливими для культури та комунікації усього суспільства, тому навіть за сучасних умов дуже важко уявити наше життя без театру.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Театр протягом фактично всієї історії, починаючи з античності, є важливим засобом соціальної комунікації. Комунікація між глядачем та актором здійснюється методом занурення глядача в історію, що розповідається та демонструється всіма можливими візуальними та аудіальними методами. Роль та функції театру в житті глядача кардинально відрізняється від інших видів мистецтва, адже в театрі здійснюється повноцінний «живий» контакт між глядачем та акторами, без права на помилку для будь кого з учасників вистави.

В історичному аспекті театр можна розглядати як інструмент соціальної комунікації між різними прошарками суспільства, адже на рівні з «державними» театрами, завжди існували «народні», «ярмаркові» та «домашні» театри, які часто підіймали в своїх виставах теми актуальні для всіх верств суспільства.

Таким чином, театр можна назвати одним з найбільш важливих інструментів соціальної комунікації в суспільстві.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Взаємозв'язок театру та театралізованої свідомості у соціумі. URL: <http://www.dslib.net/teorja-kultury/vzaimosvjaz-teatra-i-teatralizovannogo-soznanija-v-sociume.html>.
2. Курбас Л., Лабінський М., Москаленко М. Філософія театру. Київ : Вид. Савчук О.О., 2022. 920 с.
3. Даун М. Театр дає кожному унікальний тілесний та інтелектуальний досвід. URL: <https://tyzhden.ua/Culture/223441>
4. Нариси з історії театального мистецтва України ХХ століття / Г. Веселовська та ін. Київ: Інтертехнологія, 2006. 1054 с.
5. Радзіховська О. Як зрозуміти сучасний театр? Гайд від українських театральних режисерів / Радзіковська О. URL: <https://bit.ua/2019/11/theatre-2/>

6. Степун Ф. А. Основні проблеми театру. Берлін : Слово, 1923. 129 с.

REFERENCES

1. Vzaiemozviazok teatru ta teatralizovanoi svidomosti u sotsiumi [The relationship between theater and theatrical consciousness in society]. Retrieved from: <http://www.dslib.net/teorja-kultury/vzaimosvjaz-teatra-i-teatralizovannogo-soznaniija-v-sociume.html>.
2. Kurbas L., Labinskyi M., Moskalenko M. Philosophy of theater. Kyiv: Ed. Savchuk O.O., 2022. 920 p. [in Ukrainian].
3. Mark Down. Teatr daie kozhnomu unikalnyi tilesnyi ta intelektualnyi dosvid [The theater gives everyone a unique physical and intellectual experience]. Retrieved from: <https://tyzhden.ua/Culture/223441> [in Ukrainian].
4. H. Veselovska and others. Narysy z istorii teatralnoho mystetstva Ukrainy XX stolittia [Essays on the history of Ukrainian theater art of the 20th century]. (2006). Kyiv: Intertehnologiya. 1054 p. [in Ukrainian].
5. Radzikhovska O. Yak zrozumity suchasnyi teatr? Haid vid ukrainskykh teatralnykh rezhyserv [How to understand modern theater? Guide from Ukrainian theater directors]. Retrieved from: <https://bit.ua/2019/11/theatre-2/> [in Ukrainian].
6. Stepun F. A. Osnovni problemy teatru [The main problems of the theater] (1923). Berlin: Slovo. 129 p. [in Ukrainian].